

AHMED BEY
Menemencioğlu
(1799-1873)

HAYATI

1214/1799 yılında Adana'nın Qara^cısālī (Çiçeli) kasabasında dünyaya gelen A.B. adını Menemenci Türkmen aşiretinin boybeyi olan ve yazarın doğumundan dört ay önce öldürülmüş olan babası Ahmed Bey'den alır. A.B.'in annesi "Ekber kıızı" lakabıyla tanınan Ümmü Gülşüm hatundur. Ağabeyleri Habīb, °Osmān ve Nābī beyler boybeyliği yapmış ve ayanlık mücadelelerine katılmış olmalarının yanısıra Adana ve Tarsūs mütesellimliklerinde bulunmuşlardır. Hamīde, °Āyşe, Quğu isimli üç kızkardeşinden ilki Adana mütesellimi Hasanpaşazāde Mehmed Bey (ö. ~1244/~1830'ler) ile evlenmiştir (MT, xix).¹ Diğer kardeşlerinden Çopur Ahmed, Hānım, Hadīce ve Fatma'nın anneleri Bozoq'un Abdallı aşiretinden Qocabeyoğlu'nun kızı Ümmü Gülşüm hanımdır. A.B.'in bir diğer kardeşi Muştafā'nın annesi ise Adana eşrafından İmāmzāde'nin kızı ve Adana valisi Baṭṭal Paşa'nın (ö. 1215/1801) ismi belirtilmeyen eski eşidir. A.B.'in Dersim (Tunceli) kaymakamı olan oğlu Mehmed Tevfiq (ö. ?) daha sonra paşalık rütbesine yükselmiştir. Hācī Bey diye sözü edilen bir oğlu daha vardır.² Pek çok bürokrat ve devlet adamı yetiştirmiş olan bu aileye mensup Hasan Menemencioğlu ve Numan Menemencioğlu 1940'lı yıllarda bakanlık yapmışlardır.

ESERİ

① *Menemencioğlu Ta'rihi*

18. yüzyıl başından 1284/1867 tarihine kadar Menemenci ailesi tarihi çevresinde Çuqurova'daki ayanlık mücadelelerini, aşiret kavgalarını, Mısırlı İbrāhīm Paşa işgalini ve Tanzimat düzenlemelerinin bölgede nasıl uygulandığını anlatır. Eserin tek kaynağı olarak 1266/1850 yılında Adana valisi olan İşqodralı Muştafā Paşa'nın (ö. ?) elinde bulunan *Soğancızāde Ta'rihi* gösterilmekteyse de (MT, 6) böyle bir eser hakkında bilgi bulunamamıştır. A.B. ailesinin elinde bulunan bazı belgelerden de yararlanmış olmalıdır (MT, 5-6), ancak düzenli olarak tutulmuş kayıtlara sahip olmadığı yapmış olduğu isim ve kronoloji yanlışlıklarından anlaşılmaktadır. A.B. Dersim ve Üsküb kaymakamlıklarında bulunan oğlu Mehmed Tevfiq'e yazdırdığı anılarını (MT, 1-337) 4 Rebiülevvel 1278/9 Eylül 1861 tarihinde tamamlamıştır. Daha sonra bizzat A.B. tarafından kaleme alınan ve İstanbul'daki sekiz yıllık sürgün hayatının anlatıldığı bölüm (MT, 337-342) 1873 yılında yazılmış olmalıdır. Her iki bölüm de 10 Kanun-ı evvel 1330/23 Aralık 1914 tarihinde mektubi kalemi kalfalarından Nigdeli °Āşım tarafından istinsah edilmiştir. Fihristi bulunmayan eserin girişinde beş bölümün konu başlıkları verilmiştir.

Bölümler

Birinci bölüme konu olan Menemencioğulları'nın ilk boybeyi Habīb Çelebi ismini 1120/1708 yılında Dünderlilü Topallı cemaatinin cezalandırılmasında duyurmuştur

(*MT*, 5). 1169/1756 tarihlerinde aşiret reisi olan K r Boybeyi diye meşhur Ahmed Bey'in yerine 1180/1766 tarihinde geçen oğlu Boz  sm n 1190/1776 tarihinde Adana valisi elik Mehmed Paşa ( . 1179/1765) tarafından idam ettirilince yerine Ahmed Bey getirilmiştir (*MT*, 8-9).

Yazarımızın babası Ahmed Bey'in döneminin anlatıldığı ikinci bölümde sırasıyla Qara'is li aşiretleri arasındaki savaş ve Menemenciler'in ars s'un Qusun kazasından ıeli köyüne gelişi; Nigde valisinin aşireti basması, N b  Bey'in yaralanması ve Nigde'de vefatı; Adana ayanı Qarcı Mehmed Ağa ile mücadele; Adana ayanı apur-oğlu ile Qarslı Halil Ağa'nın kavgası; Battal Paşa'nın Qara'is li üzerine yürümesi ve yenilerek Adana'ya kaçması anlatılır. A.B.'in Osmanlı askerini "düşman askeri" diye nitelemesi ve Adana'ya kadarki bölgenin yağma ve talan edildiğini söylemesi ilgi çekicidir.

Yine bu bölümde 1213/1798 yılında o vaktin "derebeyi uş l nce ikinci p diş h meş besinde" olduğu söylenen Cabb rz de S leym n Bey'in ( . 1229/1814), kethüdası  Abdull h Bey'i yirmibeş bin askerle Mar'ař'da B yezidoğulları'nın ve Adana'da Menemencioğulları'nın üzerine göndermesinden ve Ahmed Bey'in Milvan kalesine sığınmasından bahsedilir. 1214/1799 yılında Qarşandioğulları aşiretinden Piş Hasan tarafından öldürülen Ahmed Bey'in ardında   eşinden oniki ocuk bıraktığı ve en büyük oğlu Habib Bey'in bu tarihte henüz onbeş yaşında olduğu da kaydedilir (mezar taşı için bk. maddenin sonundaki resim).

Menemencioğulları'nın hamisi, devlet ricalinden Y suf  g h Efendi'nin ( . 1239/1824) Qara'is li kazasını malikane olarak alışının anlatıldığı kısımda verilen bilgiler aşiret beylerinin devlet desteği ile ayanlık ve m tesellimlikleri ne şekilde elde edip nüfuz kazandıklarını gösterir.

Eserin   nc  bölümünde Habib Bey'in siyasi mücadeleleri ile Milvan kalesinin savunulması anlatılır. Habib Bey'in bütün aşiret halkı önünde "annesinden satın aldığı kürkü giyerek" boybeyliğine geçmesinden o dönemin bir t resi olarak bahsedilir. Bu kısımda anlatıldığına göre 1223/1808 yılında Cabb rz de S leym n Bey ile Trabzonlu H zined roğlu'nun kavgaları sırasında Hasanpaşaoğlu ve Habib Bey Adana'dan Yozg d'a kadar gider ve kavgaya katılırlar. Bu gelişmelerin ardından Qarşandılı aşireti üzerine akınlar yapılır ve intikam alınır. Menemencioğulları'nın hakimiyeti altındaki bölgede asker yazılmasını istemeyen Habib Bey Adana'dan "mirili asker" yazmak üzere binbaşı ünvanıyla görevlendirilen ve Qara'is li kazasına gelerek asker yazmaya başlayan Qaba Celil'i bir gece baskını ile kaçırıp asker yazılmasını engellemiştir.

H c  Habib Bey 1225/1810 yılında Cabb rz de S leym n Bey'in gönderdiği "buyruldu" ile ars s m tesellimliğine getirildi. Bu sırada Adana mütesellimi Hasanpaşaz de Ahmed Bey ölmüş, kardeşi Mehmed Bey ars s'tan gelen kaynı Habib Bey'in desteği ile mütesellim atanmıştı. Habib Bey, Avrupa'da görülen kuraklık üzerine ars s'tan buğday ihracı izni karşılığında her gemiden 46,000 kuruş alarak zengin olmuştu.

1228/1813 yılında Belenli Muştafâ Paşa (ö. 1245/1830) Ağana valisi olduğunda hakimiyet fiilen Hasanpaşazâde Meğmed Bey'in elinde bulunuyordu. İşlerin yönetimi yeni valinin atanmasına rağmen iki yıl kadar daha Meğmed Bey'in elinde kalmış, ancak Muştafâ Paşa zamanla Meğmed Bey'in ve Hâbîb Bey'in sürgünlerine ferman ı-kartarak hakimiyeti sağlamıştır. Mışır'a Meğmed  Alî Paşa'nın yanına kaçan Hâbîb Bey kendisine paşa tarafından ayda 2500 kuruş maaş bağlatılmasının ardından hemen hacca gönderilmiştir.

A.B. eserinin dördüncü bölümünde ortanca ağabeyi  Oşmân Bey'in başından geçen bazı hadiseleri ele alır. Hâbîb Bey fermanlı olunca aşiretin Milvan kalesine sığınması ve Muştafâ Paşa'nın İstanbul'dan top getirterek kaleyi kuşatmasından bahsedilirken kahramanlık gösterenlerin isimleri de tek tek sayılmaktadır. Bu kişiler arasında Ermeniler de bulunur. A.B. aşiretin develerinin yağmadan kurtarılmak için Bozoğ tarafına gönderildiğinden söz eder. 7000-8000 askere karşı aylarca süren savunmanın ardından teslim olmaktan başka are kalmayınca  Oşmân Bey kardeşi A.B.'i Hasanpaşazâde Meğmed Bey'in yanına "rehin" vermek zorunda kalmış, Nâbî Bey ise "birimiz dışarıda bulunsun" düşüncesiyle bölgeden uzaklaştırılmıştı. Hâbîb Bey'in mallarının müsaderesi karşılığı 250,000 kuruş devlete ve 50,000 kuruş Muştafâ Paşa'ya verilerek hesap kapatılmış, ancak "Tatara" verilmek üzere 25,000 kuruş daha istenilince Ağana arşısında para edecek bütün eşyalarını sattırmak zorunda kalmışlardır. A.B. yine de ödenemeyen bir yük (100,000) akçe için İstanbul'daki hamileri Yüsf Ađā Efendi'nin kefil olduğunu kaydeder.

Qaba Celil Menemenci'ye "mir-i aşiret", şâdıq Efendi ise Qara isâli'ya "voyvoda" atandığında  Oşmân Bey yanına iki kardeşini ve adamlarını alarak İstanbul'a şikayetçi olarak gitmiştir. Burada vali Muştafâ Paşa taraftarlarının tepkisi ile karşılaştığında adamlarının çoğu firar eden  Oşmân Bey, ardından da kardeşi opur Ağmed Bey ve bazı adamları vebadan ölmüştür. A.B. 44. bölüğün yoldaşlar defterine yazılmış olduğundan yeniçeri kışlasına sığınarak iki ay kadar orada saklanmıştır. Ağana ve Tarsüs'tan yeni şikayetçiler geldiğini duyan A.B. eşyalarını sarrafa rehin vererek Ağana'ya doğru yola çıkmıştır.

Eserin beşinci bölümü ise Mışırlıların uqurova'yı işgali dahil 1277/1861 yılına kadarki olaylara ayrılmıştır. A.B.'e göre işgal sırasında (1248-1256/1832-1840) aşiretlerin bir kısmı Mışır tarafını bir kısmı ise Osmanlı tarafını tutmuş, Menemenci-oğulları aşiretinden Ağmed Bey Mışır tarafında ağabeyleri ise Osmanlıların yanında yer almışlardı (MT, 229). Nâbî Bey, İbrâhîm Paşa (ö. 1264/1848) tarafından Ağana mütesellimi tayin edilmiş, fakat bir süre sonra haksız kazanç sağladığı gerekeisiye  Akkâ'ya sürgün edilmiştir. Mışırlı İbrâhîm Paşa, A.B.'in konağında misafir olmuş ve birlikte satranç oynamışlardır. Mışır askerlerinin kendilerini Anağolu'da İslam'ın kurtarıcısı olarak göstererek propaganda yapmalarına rağmen A.B. İbrâhîm Paşa'yı "namaz ve oruç bilmez inkarcı birisi" olarak betimler.

Mışırlılara hizmet etmiş olan Ağmed Bey, Mışır askeri çekilip gidince kendisini bağışlayan Qonya valisi Hâcî  Alî Paşa'ya (ö. 1261/1845) otuz bin kuruş değerinde koşumlu bir at, Ağana valisi  İzzet Meğmed Paşa'ya (ö. 1308/1891) da değerli bir at,

hediyeler ve ayrıca adamları için oniki at hediye etmek zorunda kalmıştı (MT, 269). Yazarımız A.B.'in aşiret reisi konumunda bulunduğu bu yıllarda eyaletin bütün işleri Menemencilerden sorulmaktaydı.

Çiçeli'de yaptırılan büyük konak bittiği sıralarda İstanbul'dan gelen iki çavuş da sürgün fermanını getirmiş, Hâbib Bey Bursa'ya, A.B. ise Kütâhya'ya sürgün edilmişti (MT, 143). A.B.'in Kütâhya'da kaldığı onbeş ay zarfında yeniçeri ocağı kaldırılmış olduğundan Kütâhya'ya sürgüne gönderilen yeniçeriler peşlerisıra gönderilen idam fermanları uyarınca birer ikişer idam edilmekteydiler. A.B.'in Hâbib Bey'le anlaşarak planladığı firar teşebbüsü sonuçsuz kalınca, sürgün İstanbul'a giden adamlarının kurtuluş fermanını getirmelerine kadar dokuz ay daha devam etti. Ağana'ya döndükten birkaç ay sonra bu ikili Ağana valisi Nûrullâh Paşa (ö. 1257/1841) ile Tarsûs ayanı Kelağazâde Mehmed Bey (ö. ?) arasında geçen mücadeleye karıştı. A.B. Qarahîşâr-ı şâhib'e (Afyonkarahisar) sürgün edilmeyi önleyebilmek için Arabistan ordusu müşiri Nâmîq Paşa'yı (ö. 1310/1892) ve Qonya valisi Hâmdî Paşa'yı (ö. 1299/1882) devreye soktuysa da sürgüne gitmekten kurtulamadı. A.B. sözkonusu sürgünün tarihini ve süresini belirtme de bu sırada Ağana valiliğine getirilmiş olan Kel Hâsan Paşa'nın 1266/1850 yılında görevde bulunduğu gözönünde bulundurularak sürgünün de bu yıllarda gerçekleştiği sonucuna varılabilir.

1283/1866 yılında Fırqa-i İslâhiyye'ye mensup askerlerin bir kısmı Ağana'da iskan olunacak yer bulunamadığı gerekçesiyle Qara'isâli'ya gönderilerek A.B.'in konağına yerleştirilmiştir. Aynı yıl içinde gelen bir emir uyarınca A.B. "Qara'isâli kaymakamının istiklali için" Ağana valisi °Alî Rızâ Paşa (ö. 1294/1877) tarafından Mersin'e ve oradan da gemi ile İstanbul'a gönderilmiştir. Kendisine ayda 5000 kuruş maaş bağlanan A.B. Beyoğlu semtinde bir konak satın alarak orada ikamet etmeye başlamış ve 1290/1873 yılının Cemaziyülahir/Ağustos ayında sürgünde bulunduğu İstanbul'da ölmüştür.³

Menemencioglu Ta'rîhi sözkonusu aşiretin tarihini anlatırken Çuqurova'daki ayanlık mücadelesine de ışık tutmakta ve bu mücadelenin perde arkasını gösterecek bilgiler sunmaktadır. Devletin Ağana'ya vali ataması ve bölgede güçlü bir valinin bulunması ayan ailelerinin işine gelmediğinden Ağana'nın mütesellimler aracılığıyla yönetilmesi hepsinin ortak isteği olmuştur. Ağana valiliğine atanan Es'ad Paşa'nın (ö. 1267/1851) Nigde'den ileriye geçmesine izin verilmemesi bunun en güzel göstergesidir (MT, 155-156).

Devletin vakanüvisleri tarafından değil, aksine çoğu zaman devlet tarafından "âsi, ehl-i fesad, haydud" olarak nitelenen bir aşiret reisi tarafından kaleme alınmış olan *Menemencioglu Ta'rîhi*'nde İstanbul'dan gönderilen valilere karşı yerel beylerin iktidar mücadelesinin boyutları ve bunun ne şekilde yürütüldüğü canlılıkla anlatılır. Bu bağlamda da zaman zaman Osmanlı askeri "düşman askeri" olarak nitelenir ve yenilen bir valinin ardından yapılan yağma ve talan "paylaşqa almak" olarak meşru kılınır.

Sade bir dille kaleme alınmış olan eserde paylaşqa, çerge, derim evi, derinti, huş, çapuruz gibi bölgesel sayılabilecek Türkçe kelimeler de kullanılmıştır.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

BİBLİYOGRAFYA

① *Menemencioğlu Ta'rîhi*

Yazma: (1) Ankara, Tuğgeneral Metin Denli özel koleksiyonu; 342 sayfa, 19 satır, rıka. 337. sayfadan itibaren A.B.'in İstanbul'da sürgünde bulunduğu sekiz yıllık zaman zarfında geçen olaylar anlatılmaktadır (*MT*, xii). Daha sonra ne zaman ve kimin tarafından eklenildiği bilinmeyen Şarqî-i teşrîfî başlığıyla yedi kıtalı bir şiir, Quğu Hâtûn ile ilgili bir not ve Ankara'da bir bayan tarafından ismi belirtilmeyen ağabeyi için yazılmış 4 satırlık yazı yer almaktadır. Kitabın bundan sonraki 30-40 sayfası boş kalmıştır. Mükrimin Halil Yinanç, Kasım Ener, Taha Toros, ve Faruk Sümer gibi araştırmacılar aileden Hasan Menemencioğlu'nun elinde bulunan ve şimdi nerede olduğunu bilemediğimiz bir yazmaya çeşitli tarihlerde sahip olmuşlar veya bu nüshadan yararlanmışlardır.⁴

Edisyonlar: Menemencioğlu Ahmed Bey. *Menemencioğulları Tarihi*. Yay. Yılmaz Kurt (Ankara, 1997).

Kaynaklar: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı hümayun 233/12988, 460/22640-1. Aḥmed Cevdet. *Tezâkir*. Haz. Cavid Baysun (Ankara, 1986), c. 4, 190. Meḥmed Süreyyâ. *Sicill-i 'Osmânî*. Haz. Nuri Akbayar (İstanbul, 1996), c. 1, 157. *Yurt Ansiklopedisi* (İstanbul, 1981), c. 1, 31, 157. Yılmaz Kurt. "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri I." *Belgeler* (Ankara, 2001), 85-187.

¹ Menemencioğlu Aḥmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, yay. Yılmaz Kurt (Ankara, 1997), XIX.

² *Sicill-i 'Osmânî*, c. 1, 157'de söz edilen Hâcî Hâbib Bey oğlu olmayıp ağabeyidir.

³ Meḥmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul, 1996), c. 1, 157; *Yurt Ansiklopedisi* (İstanbul, 1981), c. 1, 31.

⁴ Bu bilgiler için Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu'na teşekkür ederim.

Yılmaz KURT
Temmuz 2008

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

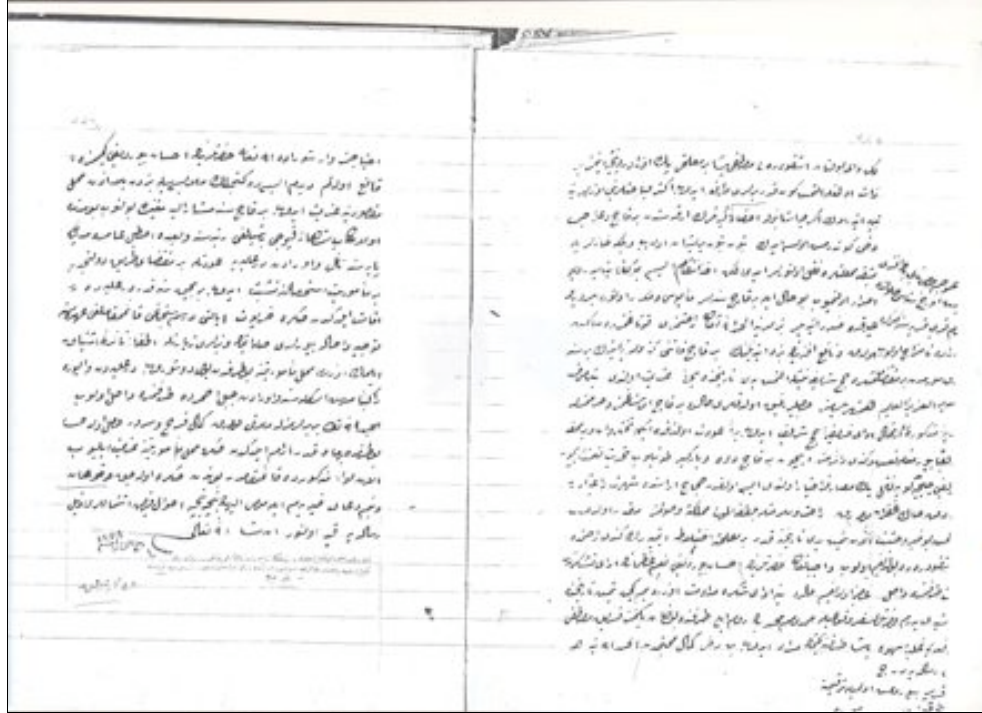
C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

Fotoğraf © Yılmaz Kurt

Ahmed Bey'in mezar taşı
Karaisalı (Çiçeli) Camisi'nin kible
tarafındadır

*āh mine'l-mevt
Qara'isālī sancağı aqdem
hānedān-ı mekārīm-ı unvānundan
merhūm mağfūr el-muhtāc
ilā rahmeti rabbihī el-ğafūr
Menemencizāde es-seyyid
el-ḥacc Ahmed Bey Efendiniñ
rūhu-yçün el-fātiha
sene 12<...>*

Tuğgeneral Metin Denli özel koleksiyonundaki yazmanın son sayfaları

© Makalenin tüm hakları *Osmanlı Tarihçileri*'nin editörlerine aittir
(www.ottomanhistorians.com)